

Issue/Volume/Year: 3/XIX/2022

(Article)

Bruno Latour a současný svět

Autor: Petr Dudek

Abstract

Bruno Latour and the current world. – In this article we deal with the thinking of the French philosopher and sociologist Bruno Latour. We briefly outline his thinking that made him famous in the humanities. We subsequently analyze his latest texts from 2017–2022 in more details. Latour deals with the problems of globalization, climate change, migration crisis and global pandemics and focuses especially on the solution of the climate crisis.

Keywords: Bruno Latour, globalization, climate change, migration crisis, covid, Gaia

Klíčová slova: Bruno Latour, globalizace, klimatická změna, migrační krize, covid, Gaia

Bruno Latour (1947–2022) byl francouzský filosof, sociolog a historik vědy. V přírodovědné oblasti rozvinul etnografii vědeckých laboratoří a formuloval teorii aktérů-sítí (ANT). Do oblasti humanitních věd vstoupil originální interpretací moderny v knize *Nikdy jsme nebyli moderní* (*Nous n'avons jamais été modernes: Essai d'anthropologie symétrique*, 1991), v níž tvrdí, že Západ nikdy nevstoupil do doby skutečné moderny ve smyslu jedinečnosti vlastní kultury, ačkoliv sám o sobě tímto způsobem smýšlel. „My ale nejsme divoši. Žádný antropolog nás nestuduje a je nemožné, abychom sami sebe studovali způsobem stejným, jakým nahlížíme kultury jiné. Proč? Protože my jsme moderní. Naše společnost je beze švů. Není již co analyzovat. (...) My, lidé Západu, jsme úplně odlišní od ostatních lidí...“¹

Naše západní společnost ale není beze švů: Vše bylo sešito z různých tradic, jejichž konečná podoba byla historicky určována našimi city, úzkostmi a nadějemi. A prací filosofa je nám tyto švy neustále připomínat, tvrdí Václav Bělohradský.² „Nikdy jsme nebyli ponořeni do homogenního planetárního toku času (...) Modernizace se nikdy nekonala,“³ zdůrazňuje Latour, který navrhuje, abychom zkusili zapomenout na to, že jsme kdy byli moderními. Osvobozující plány uvnitř naší civilizace selhaly a vnímání ostatních kultur jako pre-moderní (archaické) se ukázalo jako povýšené a mono-perspektivní. Proto Latour navrhuje zavést symetrickou antropologii.

¹ LATOUR, Bruno. *Nikdy jsme nebyli moderní*. Bratislava: Kalligram, 2003, s. 19 a 128 (přeloženo ze slovenského jazyka).

² Srov.: „Objevit ve všem švy, ukázat, že je to sešité z různých kusů, utkáno z různých tkanin – to je filosofování. Ukázat, že například zjevení je ve skutečnosti sešité z mnoha tradic, z hebrejské kultury, aramejské, svitků od Mrtvého moře, gnostických sekt, že každé objektivní poznání je sešito z teorií a citů, že každou minulost nám historici ušili ze současných úzkostí a nadějí, že nic nesešitého není, nebylo a nebude ani v nás, ani v druhých. Filosofovat znamená odhalovat zamaskované švy v každém lidském díle a dotýkat se jich, i když každý šev je také jizva a jizvy bolí“ (BĚLOHRADSKÝ, Václav. *Mezi světy & mezisvěty reloaded 2013*. Praha: Novela bohemica, 2013, s. 56–57).

³ LATOUR, Bruno. *Nikdy jsme nebyli moderní*, s. 101.

Kniha *Zkoumání módů existence* (*Enquête sur les modes d'existence: Une anthropologie des Modernes*, 2012) navazuje na esej *Nikdy jsme nebyli moderní*. Latour se opět věnuje antropologii tzv. moderní kultury, přičemž cílí na pluralitu způsobů existence a táže se, jak můžeme z této mnohosti benefitovat.⁴ Navrhuje přejmenovat civilizace, kultury a společnosti na kolektivy,⁵ které vede k větší citlivosti vůči světu, v němž žijeme, podobně jako ve svých pozdějších textech z let 2017–2022, z nichž bude zejména čerpáno na následujících stranách tohoto článku. Latour v nich materialistickou analýzou vedenou zdola identifikuje klíčové události posledních let a předkládá řešení současného geopolitického i ekologického stavu planety.

Kde přistát?

„Veřejnost si stále ještě plně neuvědomuje, že otázka popírání klimatické změny organizuje veškerou politiku dnešní doby.“⁶

Bruno Latour v knize *Zpátky na zem* rozlišuje čtyři události, které podle něj měly podstatný vliv na utváření současného světa.⁷ První událostí byl brexit, jemuž rozumí jako reakci na migrační krizi, při níž se Velká Británie „rozhodla k nerozváznému činu a přestala hrát hru globalizace“.⁸ Pochopitelně, že Velká Británie přestala hrát hru na globalizaci jen do určité míry, neboť z dnešních globalizačních procesů se nelze již zcela a naprosto vyvázat. Nicméně britská touha po nadvládě „lokálního“ je zde patrná.

Druhou událostí je pro Latoura zvolení Donalda Trumpa prezidentem USA. Trump není Latourův oblíbenec, nazývá ho králem Ubu⁹ nebo velkým podvodníkem,¹⁰ přičemž má Trumpovi za zlé, že v roce 2017 odstoupil od Pařížské klimatické dohody, jejímž cílem bylo omezení produkce skleníkových plynů, a volně tak navázala na Kjótský protokol z r. 1997. Trump je Latourem chápán jako hlavní popírač klimatické změny, jenž se svoji zemi snažil uzavřít v jakési pevnosti, aby se tak stala izolovaným ostrůvkem prosperity v globalizovaném světě – opět tedy návrat k lokálnímu, podobně jako v případě brexitu.

Trumpismem pak Latour nazývá rétorické pokusy o sloučení protichůdných tendencí. Na jedné straně Trump káže úprk vpřed, za co největším ekonomickým ziskem národa, který reprezentuje, na straně druhé zase s důrazem na národní cítění velí plnou parou vzad (*Make America Great Again*). To vše ještě doplňuje popíráním klimatických změn.¹¹

Po Pařížské dohodě z roku 2015 identifikuje Latour ještě čtvrtou událost, mající zásadní vliv na fungování současného světa, a tou je – jak již je implicitně naznačeno výše – migrační krize. Původ migračních vln spatřuje ve válečných konfliktech, nezdarech globalizace

⁴ LATOUR, Bruno. *An Inquiry into Modes of Existence*. Cambridge: Harvard University Press, 2013, s. 182–183.

⁵ *Ibid.*, s. 296.

⁶ LATOUR, Bruno. *Zpátky na zem*. Praha: Neklid, 2020, s. 30.

⁷ *Ibid.*, s. 8–9.

⁸ *Ibid.*, s. 8.

⁹ LATOUR, Bruno. *Zpátky na zem*, s. 23 a 31. LATOUR, Bruno. Útočiště Evropa. In GEISELBERGER, Heinrich (ed.). *Velký regres*. Praha: Rybka Publishers, 2017, s. 109 a 114.

¹⁰ LATOUR, Bruno. *Zpátky na zem*, s. 37.

¹¹ LATOUR, Bruno. *Útočiště Evropa*, s. 116–117.

(ekonomických krizích) a klimatické změně. Metaforicky řečeno, nejen migrantům, nýbrž i starousedlíkům se půda proměňuje přímo pod nohama.¹²

Na základě empirického pozorování současného světa tak Latour prozatím rozlišuje dva směry, kterými se lidstvo vydává. Lidstvo přirovnává k pasažérům letadla, jehož konečnou destinací byla země s názvem Globalizace. Po chvilkovém letu se však náš cíl rozplynul do neznáma, kontury cíle se rozmazaly, stejně tak se ale rozmazaly i kontury našeho domovského letiště, z něhož jsme vzlétli, z letiště s názvem Lokální.¹³ Jakým směrem se tedy vydat? Vpřed, či vzad? *Kde přistát? (Où atterrir?: Comment s'orienter en politique)*, jak zní původní název knihy *Zpátky na zem*, vydané v r. 2017.

Odstoupení USA od Pařížské dohody Latour chápe jako vytyčení zcela nového směru našeho letícího letadla. Pakliže nebereme ohled na planetu Zemi; tedy pokud žijeme, jako kdyby tady Země vůbec nebyla, může Latour říci, že naším cílem je místo mimo Zemi.¹⁴ Míříme tak mimo Zemi? Nebo to snad znamená, že se budeme chovat, jako by zde žádná Země nebyla, jen lidstvo?

V roce 2017, kdy Latour svoji knihu *Zpátky na zem* publikuje, ještě netuší, že i USA se navrátí k Pařížské dohodě, že se tedy opět přikloní k Zemi. Nicméně už v té době předpokládá, že je potřeba se k Zemi opět vrátit, a proto jako čtvrtý možný směr našeho letadla zavádí směr s názvem Pozemské. „Pozemské jako nový politický aktér.“¹⁵ Pozemským zde míní vědecký přístup, jenž odstoupí od rádobí objektivního zkoumání přírody způsobem, který se snaží o nahlédnutí zkoumaných fenoménů z pozice nezaujatého pozorovatele: „Všechno je nazíráno jakoby ze Síría – je to imaginární Síríus, jehož nikdo nikdy nedosáhl.“¹⁶

Pakliže se návštěvníci fotografické výstavy zahledí např. na fotografii Donalda Trumpa, jenž právě prezentuje svůj postoj vůči klimatické změně, jistě neočekávají, pokud se tedy nejedná o idolatrickou skupinku, přičemž Latour rozlišuje mezi idolatrií a ikonofilí, že inkriminovaná fotografie je věčně neměnným záznamem tehdejší reality, interpretovatelným pouze a jediným způsobem. Trumpova fotografie vnímána ikonofilní optikou nás učí, že na fotografii není nic statického, pravdu fixujícího, k vidění. Trumpovu pařížskou fotografii bude jistě jinak vnímat odpůrce klimatické změny, podobně tomu bude u ekologického aktivisty. „Každý obraz je jen provizorním rámem“,¹⁷ majícím jen zástupný význam.

Ikona, jakožto náboženský obraz, je symbolem, který neguje sebe sama, neboť odkazuje za a mimo sebe – nikoli k sobě samému. A ikonofilní optikou můžeme pochopitelně nahlížet veškeré předměty, jež mají informativní charakter – tedy i předměty vědecké, umělecké i náboženské. Latour tedy odmítá žít ve světě, ve kterém se mobilní konstanty nemohou pohybovat dle svého uvážení a ve kterém by snad věda, umění či náboženství odhalovaly tu pravou, tedy statickou pravdu o světě.¹⁸

¹² *Ibid.*, s. 112.

¹³ LATOUR, Bruno. *Zpátky na zem*, s. 37–38.

¹⁴ *Ibid.*, s. 40.

¹⁵ *Ibid.*, s. 48.

¹⁶ *Ibid.*, s. 77.

¹⁷ LATOUR, Bruno. Jak být ikonofilem v umění, vědě a náboženství? In STÖCKELOVÁ, Tereza (ed.). *Stopovat a skládat světy s Bruno Latourem*. Praha: Tranzit, 2016, s. 40.

¹⁸ *Ibid.*, s. 62.

Objektivistický postoj ve vztahu k přírodě by měl být vystřídán postojem *lovelockovským*.¹⁹ Latour, inspirován Jamesem Lovelockem, jenž od roku 1972 začal používat pojem Gaia²⁰ pro označení celého planetárního ekosystému, rozlišuje mezi životem (life) jako třídou vlastností, společnou všem živým tvorům, a Životem (*Life*) jako skupinou zahrnující všechny živé tvory, přičemž pojmu Gaia rozumí jako Životu s jeho dopady na obyvatelnost planety. Vzhledem k tomu, že všechny živé organismy v zájmu svého přežití ovlivňují prostředí, v němž žijí, se následně začínají rozostřovat hranice mezi Životem a jeho okolím.²¹

Latour má za to, že bylo dlouho obtížné povšimnout si role Života, protože se přírodní vědci vždy soustředili pouze na část planetárního systému. A vzhledem k tomu, že každý přírodovědný obor se zabývá zkoumáním určité části systému Gaia, který však nelze oddělit od celku, Latour se táže, zdali by nebylo vhodnější, aby se tyto obory začaly označovat jako Gaiachemie, Gaiagrafie nebo snad obecně jako Gaialogie.²² Takový přístup nestaví mezi živou přírodou a její prostředí nepropustnou zeď, nýbrž pojímá živou i neživou přírodu jako vzájemně interagující. Člověk tak není nečinným prvkem v řádu přírody, kterou nezaujatě zkoumá, ale je její součástí; částí, která, stejně jako části ostatní, ovlivňuje své okolí. A dnes člověk neovlivňuje pouze své okolí, nýbrž je schopen ovlivňovat významné části planety Země s podobnou silou, jakou v minulosti měla pouze příroda.

Gaia se ale nesmí stát sekulárním náboženstvím, v jehož jménu budeme autoritářsky vyžadovat určitá vědecká, politická či náboženská opatření. Přístup zaměřený na planetární limity naopak musí prostoupit vědou, politikou i náboženstvím, přičemž nám opět a znovu bude připomínat naši konečnou závislost na planetárním ekosystému. Gaia je naší konečností.²³ Musíme zapomenout na světy nadpozemské, a to ať už v doslovném či metaforickém smyslu, a naši pozornost obrátit k tomu, co naše životy umožňuje.

Přistát zpět na Zemi!

„(...) již nejsme lidmi v přírodě, ale živými bytostmi uprostřed jiných živých bytostí, které se spolu s námi i proti nám svobodně vyvíjejí, a všichni se podílíme na stejném *formování země*.“²⁴

Sociální izolace spjatá s globální pandemií nám paradoxně mohla ukázat, že nežijeme v uzavřené ulitě svých těl, bytů či měst. Když byly okovy globálního lockdownu uvolněny, mohli jsme zažít, že vše, s čím se na planetě Zemi můžeme setkat, je v jistém smyslu živé, a tedy naše. Podobně jako termit, jenž donekonečna svou vlastní silou a vlastními výměšky

¹⁹ LATOUR, Bruno. *Zpátky na zem*, s. 85.

²⁰ LOVELOCK, James. Gaia as seen through the Atmosphere. *Atmospheric Environment* 1972, Volume 6, Issue 8, pp. 579–580.

²¹ LENTON, Timothy M., DUTREUIL, Sébastien and LATOUR, Bruno. Life on Earth is hard to spot. *The Anthropocene Review*, 2020, Volume 7, Issue 3 December, pp. 248–272. Dostupné z WWW: <<https://doi.org/10.1177/2053019620918939>>.

²² LATOUR, Bruno. Why Gaia is not a God of Totality. *Theory, Culture and Society, Special issue on Geosocial Formations and the Anthropocene*, 2017, Volume 34, Numbers 2-3, March-May, pp. 61–81. Dostupné z WWW: <<https://doi.org/10.1177/0263276416652700>>. Dále srov LATOUR, Bruno. *Facing Gaia*. Cambridge: Polity Press, 2017, s. 216.

²³ LATOUR, Bruno. *Facing Gaia*, s. 285–292.

²⁴ LATOUR, Bruno, SCHULTZ, Nikolaj. *Memorandum o nové ekologické třídě*. Praha: Neklid, 2023, s. 51.

buduje termitiště, které je mu navždy domovem, může i člověk ve všech lidských výtvorech spatřovat jedinečnou historii lidského druhu.

Město je vlastně jakýmsi rozsáhlým termitištěm – systémem staveb, cest a zdí, které slouží svým obyvatelům. Čím je však termitiště bez termitů a město bez lidí, jak jsme mohli zažít v lockdownu? Ničím jiným než jen hromadou materiálu. Totéž můžeme tvrdit i o zdánlivě neživé přírodě. Některé z monumentálních hor jsou pozůstatkem dřívějšího života; nakupených, stlačených a později vzhůru vytlačených organických schránek živočichů. Ochranná vrstva atmosféry, vzduch, viry a bakterie se rovněž podílejí na našich životech. „Co je ‚lidské‘ tělo, když množství mikrobů potřebných k jeho udržování řádově převyšuje počet jeho buněk?“²⁵

Na planetě Zemi není nic, co by se nepodílelo na našich životech, podobně jako není nic, co by člověk v době antropocénu na planetě Zemi neovlivňoval. Vůbec název antropocén působí zvláště, když už život na planetě Zemi nemůžeme striktně rozdělovat na lidský a mimolidský, podivuje se v roce 2013 Timothy Morton,²⁶ o kterém bude řeč ještě později. Jako Pozemšťané, tzn. celý ekosystém planety Země, nemáme žádnou zkušenost s ‚netečnými věcmi‘.²⁷ „Nic na Zemi není skutečně ‚přírodní‘, pokud se tím rozumí něco, čeho se nedotkl žádný živý organismus: vše je přenesené, uspořádané, vymyšlené, udržované, vynalezené, propletené se schopnostmi jednat...“²⁸

Dva až tři kilometry vzhůru od Země a dva až tři kilometry do nitra Země jsou naším ekosystémem, s nímž vzájemně interagujeme a který umožňuje náš život. S prostředím, se kterým nepřicházíme vůbec do osobního kontaktu, je prostor za hranicemi atmosféry. To je našemu životu nepřátelské prostředí, v němž jsme schopni přežít jen díky tomu, že si kus našeho pozemského světa vezmeme s sebou, např. v podobě raketoplánu či skafandru. Jinak ale na planetě Zemi nacházíme všude ‚rodovou podobnost‘, neboť každý živý organismus má zájem o přežití a zanechání potomků.²⁹

Mezi další ponaučení z pandemie covidu Latour řadí silnější prožitek rozlišení mezi životem on-line, jenž nám nabízel pouhé obrazy, podobně jako činí výkonné teleskopy či družice, které nám prostředkují obrazy zpoza atmosféry, a životem off-line, jenž zakoušíme bezprostředně. Díky covidu jsme si mohli rovněž uvědomit, že některé profese, které jsme dříve považovali za méně prestižní, vystoupily do popředí pro svoji nenahraditelnost. Nejen s osvědčením, ale i s globální pandemií a klimatickou krizí, která není ničím jiným než klimatickou proměnou měnící i člověka samotného, jsme si ještě hlouběji uvědomili, že nebe není ani posmrtným stavem, ani shlukem plynů ke zkoumání, nýbrž že je ochranným obalem vymezujícím hranice našemu jednání.³⁰ Jsme uvězněni na planetě Zemi a teplota vzduchu závisí pouze a jenom na nás samotných – toto je skutečný lockdown.³¹

²⁵ LATOUR, Bruno. *Kde to jsem?*, Praha: Neklid, 2021, s. 41.

²⁶ MORTON, Timothy. *Hyperobjects*. Minnesota: University of Minnesota Press, 2013, s. 5.

²⁷ LATOUR, Bruno. *Kde to jsem?*, s. 12–20.

²⁸ *Ibid.*, s. 21.

²⁹ *Ibid.*, s. 17–26.

³⁰ *Ibid.*, s. 28–47.

³¹ *Ibid.*, s. 48.

I nadále můžeme hledat ztracený ráj, ale zde na Zemi! „Uniknout už nemůžeme. Můžeme ale zabýdlet stejné místo jiným způsobem.“³² Můžeme pokračovat v životě na Zemi, anebo začít žít život se Zemí.³³

Ekonomika, kam se podíváš?

„Během lockdownu bylo nezbytné, aby se každý pustil do přemýšlení, co by mohlo nahradit na nějaký čas pozastavenou Ekonomiku.“³⁴ Ekonomiku s velkým ‚E‘, neboť ještě donedávna jsme za vším hledali jen a pouze ekonomický rozměr. Ekonomika jako nezpochybnitelný základ existence moderního člověka. Ani nás nenapadlo brát v potaz rozměry další: sociální, morální, politický či snad dokonce ekologický. Díky lockdownu jsme se mohli začít tázat po nezbytnosti či naopak zbytnosti nejrůznějších lidských činností. Nemusíme však při tom zůstat pouze v hájemství excelových tabulek, které nám spočítají větší či menší efektivitu zkoumané práce. Nechceme se ale povznést do morálních výšin, chceme se naopak přiblížit více Zemi, protože žijeme na planetě, kterou pro nás nevymysleli ekonomové.³⁵

Žijeme na planetě, kde každý ovlivňuje každého. Podobně jako když před mnohými věky „cyanophyta [sinice] vyprodukovala takové množství kyslíku, že natrvalo změnila složení atmosféry, která se stala pro většinu tehdejšího života toxickou“,³⁶ což později zapříčinilo adaptaci přeživší biosféry na kyslík. V ekosystému Země nelze vše vtěsnat do přesných ekonomicko-kauzálních řetězců – mnohokrát je tomu tak, že pouhá náhodnost umožňuje život. Pandemie, doprovázená izolací a omezením pohybu, nám opět připomněla, jak velkou iluzi je striktně ohraničený, nikým a ničím neovlivnitelný jedinec.³⁷

Když Latourův soused používá při péči o své pole kukuřice herbicidy, které následně negativně ovlivňují zdraví Latourových vnoučat, můžeme namítnout, že to zkrátka patří k životu na vesnici,³⁸ stejně jako vdechování automobilových splodin patří k životu ve městě. Zároveň ale také dle Listiny základních práv a svobod ČR platí, že každý má právo bránit svůj život, zdraví i majetek. Jak má ale člověk dnešní doby bránit své zdraví proti všudypřítomnému smogu, chemickým postřikům či mikroplastům? Kdo je zodpovědný za bujení hyperobjektů, které nemají jednoznačnou místní ani časovou lokalizovatelnost ani jasného původce, jak globální oteplování, plasty v oceánech nebo hrozbu nukleární války nazval Timothy Morton?³⁹

A jsme oprávněni v takových případech bránit naše zdraví i se zbraní v ruce? Trefně vyhrocuje celou situaci Václav Bělohradský.⁴⁰ Bruno Latour není tak radikální, nicméně

³² *Ibid.*, s. 47.

³³ *Ibid.*, s. 49.

³⁴ *Ibid.*, s. 58.

³⁵ *Ibid.*, s. 50–54.

³⁶ ŠÍDA, Petr. Kořeny antropocénu a evoluce lidského přizpůsobení. In POKORNÝ, Petr, STORCH, David (eds.) a kol. *Antropocén*, Praha: Academia, 2020, s. 262.

³⁷ LATOUR, Bruno. *Kde to jsem?*, s. 56–58.

³⁸ *Ibid.*, s. 63.

³⁹ MORTON, Timothy. *Hyperobjects*. Minnesota: University of Minnesota Press, 2013, s. 1–95. Latour už v roce 1991 píše o (tematických) hybridech a kvaziobjektech, kdy jedna problematická oblast souvisí s oblastí další a ta zase s další. Ozónová díra nad Antarktidou je záležitostí přírodní (ekologickou), zároveň i společensko-politickou, ekonomickou, ale i vědeckou (LATOUR, Bruno. *Nikdy sme neboli moderní*, s. 11).

⁴⁰ BĚLOHRADSKÝ, Václav. *Čas Pléthokracie*. Praha: 65. pole, 2021, s. 226.

připomíná, že pakliže žijeme ve sdíleném prostoru, na společné planetě a tvoříme společenství, je nutné hovořit o tom, jak moc jsme vzájemně provázáni.⁴¹ A s čím jsme v dnešní době svázáni stejně jako s životem na této planetě, je pouto odpovědnosti, resp. viny za celý širý svět. Svět už totiž nikdy nebude jako dříve:

„Mám pocit, jako kdybych i já sám prošel skutečnou proměnou. Ještě si vzpomínám, jak jsem dříve mohl vzít své tělo a zcela nevinně s ním pohybovat. Nyní cítím, že za sebou ztěžka táhnu dlouhou stopu CO₂, která mi zakazuje odletět se zakoupenou letenkou a která překáží všem mým pohybům, a tak se sotva odvážím ťukat do klávesnice ze strachu, že bych snad někde v dálce rozpustil nějaký ledovec. A od ledna je to ještě horší, protože – jak je mi neustále opakováno – si navíc před sebou představuji aerosolový oblak a jeho drobné kapénky, které šíří do plic miniaturní virus, schopný zadusit v posteli mé sousedy a zároveň přehltnout nemocnice. (...) I když se snažím dodržovat řádný odstup a ztěžka dýchám přes chirurgickou roušku, moc daleko se nedostanu, neboť jakmile naplním svůj nákupní vozík, vzroste úzkost: tento šálek kávy ničí tropickou půdu; toto triko uvrhá do bídý dítě z Bangladéše; z krvavého steaku, na který jsem se těšil, vane metan, urychlující klimatickou krizi.“⁴²

„Věk totální lidské viny“, jak dnešní dobu nazvali geologové Simon Lewis a Mark Maslin.⁴³ Věk viny a zároveň odpovědnosti, které nás všechny bez výjimek spojují. Lidské oko, kam až dohlédne, nespátří na Zemi pouze Ekonomiku, ale také vinu a spoluodpovědnost.

Jak žít?

„Nový klimatický režim je zkrátka a dobře nový politický *režim*.“⁴⁴

Je několik způsobů, jak žít v dnešním světě: 1) Můžeme adorovat globalizační procesy, zároveň však doufat, že veškeré změny proběhnou podobně jako v minulosti, tedy že lidstvo i planeta Země zůstanou zachovány. 2) Pakliže patříme mezi hrstku vyvolené bohatých, můžeme snít o osídlování dalších planet nebo se uchýlit do bezpečí hluboko pod zem. 3) Můžeme se také opevnit uvnitř národních států v bezpečí vlastní kultury, nebo 4) brát inspiraci od přírodních národů a učit se od nich, jak přežít.⁴⁵

Co však Bruno Latour doporučuje ze všeho nejvíce, je začít rozlišovat mezi světem, ve kterém žijeme, a světem, z něhož žijeme – který umožňuje náš život. Svět první je pevně ohraničen, např. městem, státem, popř. kontinentem, kdežto svět druhý je ohraničen rovněž, ale jeho hranicí je vnější okraj atmosféry planety Země.⁴⁶ „Všichni, muži a ženy, jsme zplozená

⁴¹ LATOUR, Bruno. *Kde to jsem?*, s. 63–64.

⁴² *Ibid.*, s. 8. Dále srov.: „Každá drobnost, kterou dnes udělám – ať už rozsvítím žárovku, dám prádlo do sušičky nebo budu poslouchat rádio před spaním –, může nepatrně přispět k poškození atmosféry. Jako bych byl téměř spoluzodpovědný (společně s miliony dalších lidí) za biliony drobných kroků v trilionech okamžiků. Každý z těch kroků sám o sobě není ničím, nikdo nedělá nic špatného, ale celkově je výsledek katastrofální“ (GARVEY, James. *Etika klimatické změny*. Praha: Filosofia, 2018, s. 103).

⁴³ LEWIS, Simon, MASLIN, Mark. *The Human Planet*. New Haven: Yale University Press, 2022, s. 295–328.

⁴⁴ LATOUR, Bruno. *Kde to jsem?*, s. 99.

⁴⁵ *Ibid.*, s. 84–85.

⁴⁶ *Ibid.*, s. 90–91.

smrtná těla a za své životní podmínky vděčíme dalším zplozeným a smrtným tělům všech možných velikostí a rodových linií.“⁴⁷

Nehledíme tedy už na živou a neživou přírodu jako na objekt, který podléhá naší interpretaci a našim zájmům, ale sami sebe zařadíme na roveň všemu, co se vyskytuje v ochranné sféře atmosféry. Jako kdybychom se najednou stali součástí průvodu, který jsme do této doby pouze pozorovali z uctivé vzdálenosti.⁴⁸ Nebudeme však Pozemšťany dělit na ty, již upřednostňují život uvnitř lidu, národa či kontinentu, a na ty, již preferují život ve světě, z něhož žijí. Jsme sice ve válce, ve válce na život a na smrt – ve válce o vyhynutí či přežití, přesto však nemáme pocit, že bychom tuto válku mohli rozdělit na dva nesmiřitelné tábory, a tak si představovat vítězství jednoho nad druhým.⁴⁹

Válka totiž probíhá v každém z nás. Jedni i nadále běží vstříc globalizaci, druzí utíkají zpět k lokalizaci a ti třetí se choulí k pozemskému. Co činit? Popisovat a snažit se porozumět, doporučuje Latour, jak ostatně sám činí. A pokud by se snad ještě někdo obával podmanění Evropy národy neevropskými, necht' si vzpomene na evropskou koloniální éru. „Přišli jste k nám, i když vás nikdo nezval; přijdeme k vám, i když nás nikdo nezvete.“⁵⁰

Masa lidí se dala do pohybu. Jedny nazýváme migranty, druhé uprchlíky. Jedni odcházejí za vidinou lepších zítřků, druzí prchají před sociální, ekonomickou nebo klimatickou změnou ohrožující jejich životy. Je načase, aby se Evropa stala domovem těch, jimž se půda proměnila přímo pod nohama. Je načase, aby Evropa dostala druhou šanci; takovou, kterou nezneužije k vnucování svých vlastních představ o životě druhým. Evropa se tak do jisté míry stává obětí toho, co zasela. Zasela semínka globalizace, z nichž za desetiletí vyrostly silné stromy. Nicméně Evropa chce sklízet pouze plody těchto rostlin, ale se stíny, které vrhají, nechce mít nic společného.⁵¹ A to nemluvíme o tom, že všude po světě se o své místo hlásí migranti bez tváře a národnosti: zvyšující se teplota, eroze, znečištění, vyčerpání zdrojů či ničení životního prostoru.⁵²

„Země uplatňuje autoritu, která překračuje, narušuje, přerušuje a zpochybňuje způsoby svrchovanosti národních států, které určovaly rozdělení půdy v moderní době.“⁵³ Na jedné straně se naše identita otřásá v základech a všechny nás staví na stejnou roveň lidství, na straně druhé jsme i v dnešní době oddělováni od druhých pocitem přináležení k pohlaví, rase, národnosti, náboženství či politickému přesvědčení, kdy otázky klimatické změny jsou překryty partikulárními identitárními zájmy. My ale potřebujeme jednotnou globální ekologickou politiku, neboť „nový klimatický režim je zkrátka a dobře nový politický režim“.⁵⁴ Proto Bruno Latour a Nikolaj Schultz navrhuji ustavit ekologickou třídu, která lidstvu nabídne sjednocující

⁴⁷ *Ibid.*, s. 81.

⁴⁸ *Ibid.*, s. 70–71.

⁴⁹ *Ibid.*, s. 95.

⁵⁰ LATOUR, Bruno. *Zpátky na zem*, s. 115.

⁵¹ Srov.: „(...) protože právě Evropa vynalezla tenhle podivný příběh globalizace, aby se pak stala jednou z jejích obětí“ (LATOUR, Bruno. *Útočiště Evropa*, s. 119).

⁵² LATOUR, Bruno. *Útočiště Evropa*, s. 113.

⁵³ LATOUR, Bruno. *Kde to jsem?*, s. 100.

⁵⁴ *Ibid.*, s. 99.

politický narativ. Zatím však stále vnímáme, že ekologická témata lidstvo ani zdaleka nesjednocují, nýbrž rozdělují.⁵⁵

Dřívější souboj mezi socialismem a kapitalismem se podřizoval výrobě. V čem se obě skupiny lišily, bylo pojetí spravedlivého rozdělení výrobních prostředků a jejich plodů. V současnosti je situace přesně opačná, ekologická třída se snaží o podřízení produkce udržitelné obyvatelnosti.⁵⁶ V situaci, v níž se právě nacházíme, tedy v situaci *polemického vztahu* „mezi systémem výroby a udržení podmínek obyvatelnosti“,⁵⁷ spatřují Latour se Schultzem příčiny úzkosti a paralýzy ke kolektivnímu jednání.⁵⁸ Ekologická třída usiluje o propojení světa, ve kterém žijeme, se světem, z něhož žijeme. Nahlíží tedy na lidské dějiny komplexnějším způsobem, nikoli pouze optikou výroby či národního citění. Z této pozice si pak nově vznikající třída může dovolit kritizovat stávající vládnoucí třídy, které nás do současného stavu dovedly.⁵⁹

Neschopnost kolektivní ekologické akce není ale zapříčiněna pouze dezinformacemi, vlivovými skupinami či snad setrvačností lidské mysli, nýbrž zejména tím, že dřívější mobilizační hodnoty, jako např. blahobyt, emancipace a svoboda, se vyprázdnily, resp. v dnešní době nabývají jiných významů. Jak můžeme hovořit o blahobytu, když je nutné omezit produkci? Jak lze mluvit o emancipaci, když si stále více uvědomujeme naši závislost na ostatních živých organismech, půdě a planetě Zemi jako celku? Jak můžeme bojovat za svobodu, když je z hlediska dlouhodobé obyvatelnosti zapotřebí nejrůznější svobody omezovat?⁶⁰

A v neposlední řadě, jak můžeme žít s vírou v pozitivní dějinný vývoj, když nás ohrožuje globální pandemie, hrozba nukleární války, a zejména zánik planety? Takové kritické období nazval ve třicátých letech dvacátého století Antonio Gramsci dobou přechodu (interregnum): Jde o dobu, v níž to staré umírá, ale nové se ještě nemůže zrodit, což bývá doprovázeno množstvím morbidních symptomů.⁶¹

Je zapotřebí, aby ekologická třída redefinovala výše uvedené i další mobilizační hodnoty (např. půdu, lid a národ), a snažila se plně proniknout jak do politického, tak kulturního života.⁶² Ekologická třída by měla vycházet z materialistické tradice. Měla by se snažit popisovat současné životní podmínky zdola, aby tak byla schopna zformulovat momentální lidské zájmy, definovat stížnosti proti aktivitám, jež tyto zájmy narušují, a v neposlední řadě zformulovat politický program, jenž bude dostatečně atraktivní, zároveň však korespondující se situací udržitelné obyvatelnosti planety. Program, který propojí svět, ve kterém žijeme, se světem, z něhož žijeme – tzn. obrátí naši pozornost od neomezeného růstu k udržitelné prosperitě.

⁵⁵ LATOUR, Bruno, SCHULTZ, Nikolaj. *Memorandum o nové ekologické třídě*. Praha: Neklid, 2023, s. 11–12.

⁵⁶ *Ibid.*, s. 17–19.

⁵⁷ *Ibid.*, s. 29.

⁵⁸ *Ibid.*, s. 26–27.

⁵⁹ *Ibid.*, s. 29–37.

⁶⁰ *Ibid.*, s. 39–44.

⁶¹ Srov. orig.: „The crisis consists precisely in the fact that the old is dying and the new cannot be born; in this interregnum a great variety of morbid symptoms appear“ (in HOARE, Quintin, NOWELL-SMITH, Geoffrey /eds./ *Selections from the Prison Notebooks of Antonio Gramsci*. New York: International Publishers, 1971, s. 276).

⁶² LATOUR, Bruno, SCHULTZ, Nikolaj. *Memorandum o nové ekologické třídě*, s. 66 a 76.

Změňme definici teritoria, na kterém jsme závislí, neboť to, co umožňuje plození a život, je naše teritorium, navrhuji Latour se Schultzem.⁶³ Politika by za pomoci sjednocujícího meta-tématu, jakým může např. být hrozba nukleární války nebo globální změna klimatu, měla v současné době transcendovat dichotomii přítel-nepřítel, díky němuž si lidstvo uvědomí, že přátelé a nepřátelé jsou jen dvě relativně odlišné strany stejného lidského celku, souhlasí s Latourem Václav Bělohradský.⁶⁴

Je ale hledání demokratického konsenzu ve věci ekologie realistickým pohledem na svět, nebo naopak potřebujeme jistý stupeň autoritářství? Může demokracie přežít apokalyptický tón antropocénu?⁶⁵ Jestliže nám život v lockdownu připadal omezující, můžeme si zkusit představit situaci, v níž restrikce budou mnohonásobně přísnější, aby tak uchovaly podmínky přežití života na Zemi.⁶⁶ A kdo by se měl stát globálním ekologickým policistou, jenž bude tyto restrikce vynucovat? Nebo snad bude možné, aby se lidstvo shodlo na omezeních, která zlepší životní podmínky na planetě, když kulturní i ekonomické rozdíly mezi národními státy se zdají být tak nepřekonatelně propastné?

⁶³ *Ibid.*, s. 82–84.

⁶⁴ BĚLOHRADSKÝ, Václav. *Čas Pléthokracie*, s. 315–319.

⁶⁵ BĚLOHRADSKÝ, Václav. Přežije demokracie antropocén? Věk člověka a hodnotové ohnisko ústavy. *Právo (Salon)*, r. 29, č. 276, 28. 11. 2019. Dostupné z WWW: <<https://www.novinky.cz/clanek/kultura-salon-esej-vaclava-belohradskeho-prezije-demokracie-antropocen-vek-cloveka-a-hodnotove-ohnisko-ustavy-40304485>>.

⁶⁶ LATOUR, Bruno, SCHULTZ, Nikolaj. *Memorandum o nové ekologické třídě*, s. 86.

SEZNAM LITERATURY

BĚLOHRADSKÝ, Václav. *Čas Pléthokracie*. Praha: 65. pole, 2021. ISBN 978-80-88268-57-4.

BĚLOHRADSKÝ, Václav. *Mezi světy & mezisvěty reloaded 2013*. Praha: Novela bohémica, 2013. ISBN 978-80-87683-04-0.

BĚLOHRADSKÝ, Václav. Přežije demokracie antropocén? Věk člověka a hodnotové ohnisko ústavy. *Právo (Salon)*, r. 29, č. 276, 28. 11. 2019. ISSN 1211-2119. Dostupné z WWW: <<https://www.novinky.cz/clanek/kultura-salon-esej-vaclava-belohradskeho-prezije-demokracie-antropocen-vek-cloveka-a-hodnotove-ohnisko-ustavy-40304485>>.

GARVEY, James. *Etika klimatické změny*. Praha: Filosofia, 2018. ISBN 978-80-7007-554-8.

GEISELBERGER, Heinrich (ed.). *Velký regres*. Praha: Rybka Publishers, 2017. ISBN 978-80-87950-34-0.

HOARE, Quintin, NOWELL-SMITH, Geoffrey (eds.). *Selections from the Prison Notebooks of Antonio Gramsci*. New York: International Publishers, 1971. ISBN 0-7178-0397-X.

LATOUR, Bruno. *An Inquiry into Modes of Existence*. Cambridge: Harvard University Press, 2013. ISBN 78-0-674-72499-0.

LATOUR, Bruno. *Facing Gaia*. Cambridge: Polity Press, 2017. ISBN 978-0-7456-8434-5.

LATOUR, Bruno. *Kde to jsem?* Praha: Neklid, 2021. ISBN 978-80-908807-0-2.

LATOUR, Bruno, SCHULTZ, Nikolaj. *Memorandum o nové ekologické třídě*. Praha: Neklid, 2023. ISBN 978-80-908807-5-7.

LATOUR, Bruno. *Nikdy sme neboli moderní*. Bratislava: Kalligram, 2003. ISBN 80-7149-595-6.

LATOUR, Bruno. Why Gaia is not a God of Totality. *Theory, Culture and Society, Special issue on Geosocial Formations and the Anthropocene*, 2017, Volume 34, Numbers 2-3, March-May, pp. 61–81. ISSN 0263-2764. Dostupné z WWW: <<https://doi.org/10.1177/0263276416652700>>.

LATOUR, Bruno. *Zpátky na zem*. Praha: Neklid, 2020. ISBN 978-80-907562-4-3.

LENTON, Timothy M., DUTREUIL, Sébastien and LATOUR, Bruno. Life on Earth is hard to spot. *The Anthropocene Review*, 2020, Volume 7, Issue 3 December, pp. 248–272. ISSN 2053-0196. Dostupné z WWW: <<https://doi.org/10.1177/2053019620918939>>.

LEWIS, Simon, MASLIN, Mark. *The Human Planet*. New Haven: Yale University Press, 2022. ISBN 978-0-2412-8090-4.

LOVELOCK, James. Gaia as seen through the Atmosphere. *Atmospheric Environment* 1972, Volume 6, Issue 8, pp. 579–580. ISSN 1352-2310.

MORTON, Timothy. *Hyperobjects*. Minnesota: University of Minnesota Press, 2013. ISBN 978-0-8166-8923-1.

POKORNÝ, Petr, STORCH, David (eds.) a kol. *Antropocén*. Praha: Academia, 2020. ISBN 978-80-2003-129-7.

STÖCKELOVÁ, Tereza (ed.). *Stopovat a skládat světy s Bruno Latourem*. Praha: Tranzit, 2016. ISBN 978-80-87259-37-5.

(Mgr. Petr Dudek je studentem doktorandského programu oboru Filosofie výchovy a vzdělávání na Katedře občanské výchovy a filosofie UK PedF.)